

כ"ד טבת*

ולא^א עליך המלאכה לגמור. ולכן אף שאין שעה זו מספקת ללמוד הלכות אלו מהתלמוד ולחזור עליהן כ"כ, עכ"פ ילמוד אותו מתוך המשניות עם פירושי-הן ויחזור עליהן כראוי עד שיהי' זוכרן כו' ויש לו לעסוק תחלה בסדר קדשים כמו שאמרו חכמים^ב כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה. וע"כ נכון ה' דבר אם אפשר לו ללמוד הלכות כל הקרבנות בשלימות וכל העבודות שב-מקדש והלכות המקדש וכל כליו כמבנ-

אר באר היטב בחיבור הרמב"ם ז"ל ס' עבודה וס' קרבנות ואח"כ במשך הזמן אם יוכל להוסיף עוד בשעה זו ללמוד ולחזור כראוי יעסוק בסדר טהרות וזר-עים כו".

וצריך ביאור: בתחילת הפרק^א ביאר אדה"ז, שלימוד "הלכות פסוקות בלי טעמים" אינו מספיק, כי אם אינו יודע טעמי ההלכות אינו מבין גופי ההלכות לאשרן על בורין ונקרא בור, ולכן ישי"י אוסרין להורות אפילו לעצמו מתוך הלכות פסוקות בלי טעמים שלמד^ב (ולפיכך גם בתחילת לימודו חייב אדם ללמוד "תלמוד המבאר טעמי ההלכות שבמשניות וברייתות ומימרות האמוראים ובזמן הזה גם בספרי הפוסקים הרא-שונים המבארים טעמי ההלכות פסוקות שפסקו הטור וש"ע כמו הרא"ש וב"י").

א. בהלכות ת"ת פרק שני מאריך רבינו הזקן בביאור החיוב ללמוד כל התורה כולה והאיסור לשכוח דברי תורה (שלכן יש חיוב לחזור על הלימוד פעמים רבות כו' שלא לשכוח)^א, וכותב, שמי שאין דעתו יפה ללמוד ולזכור כל התורה כולה^ב, "צריך שיהי' כל לימודו בלימוד המביא לידי מעשה שהן הלכות הצריכות לכל אדם לידע אותן לקיים המצות כהלכתן ולזיזר מליכשל באיסור-רים חס ושלום".

ואח"כ ממשיך ד, אם אחר שהוא בקי היטב בכל לימודו המביא לידי מעשה^ב. יוכל לקבוע לו שעה גדולה ללימוד אחר ויספיק לו שאר היום לחזור על לימודו המביא לידי מעשה, אזי חייב להוסיף מעט מעט ללמוד בשעה זו הלכות אחרות שהן פירוש התרי"ג מצות אף מצות שאינן נוהגות כמו קדשים וכו' כיוצא בהן ולחזור עליהן כראוי כו' כמשנ"ת למעלה שנאמר^א כל המצוה וגו'.

(^א ביאור בלימוד ספר הרמב"ם ע"פ שיטת אדמו"ר הזקן בהל' ת"ת שלו – בקשר לימי ההילולא: כ' טבת – דהרמב"ם וכ"ד טבת – דאדה"ז [בשנת תקע"ג, מוצש"ק שמות (כקביעות שנה זו – תש"נ) – ראה לשון הצ"צ הנדפס במענה לשון בהקדמה. ובס"ס פסקי דינים להצ"צ (קה"ת, תשל"ב) תמב, א (בהוצאת תשנ"ב – תיא, ב)]. וראה לקו"ש חכ"ז ע' 26 ואילך – השייכות ביניהם.

(1) ס"א וב'.

(2) ס"ג ז'.

(3) ס"ח.

(4) ס"ט.

(5) לשונו שם רס"י.

(6) ס"א.

(7) עקב יא, כב.

(8) אבות ספ"ב.

(9) ראה מנחות קי, א.

(10) ס"א.

(11) בפנים מצ"י, רש"י וסמ"ע בהקדמה. וראה

בקור"א שם סק"א (הוצאת קה"ת, תשכ"ה ושלח"ז –

תתלו, א), ובמ"מ שם (שם, ב).

שלימות [ולא רק אלו שבמשנה] . . בחי' בור הרמב"ם ז"ל – והרי חיבור הרמב"ם הוא „בלי נתינת טעמים להלכות כלל" (כנ"ל).¹⁷

ואע"פ שאם ילמוד גם טעמי ההלכות בקצרה יחסר בכמות הלימוד – הרי בלאו הכי מדובר במי שלא יוכל לגמור את כל התורה כולה (אפילו רק ההלכות הפסוקות), ואפשר שלא יוכל לגמור יותר מסדר קדשים (ורק שאם במשך הזמן „יוכל להוסיף עוד בשעה זו . . יעסוק בסדר טהרות וכיו"ל), וכבר כתב ע"ז שם שלא יחוש לזה שאינו יכול לגמור כל התורה כולה, כי „לא עליך המלאכה לגמור" (וכמו שהביא לפנ"ז)¹⁸ ש„היו מצויים בימיהם תלמידים שלא היו בקיאים ויודעים בע"פ רק מסכת אחת ויש מהן שתי מסכתות": וכיון שבכל אופן „לא עליך המלאכה לגמור", הרי לכאורה עדיף יותר לימוד מעט הכמות ורב האיות (היינו הלכות בטעמיהן בדרך קצרה), מלימוד הלכות פסוקות בלי טעמים מתוך המשניות וחיבור הרמב"ם?

ב. ויובן זה בהקדם בירור כללי בגדר חיוב לימוד התורה לפי שיטת אדה"ז בהלכות תלמוד תורה.

(17) ודוחק לומר שכוונתו שילמוד הרמב"ם עם נ"כ המבארים גם המקורות וטעמי ההלכות.

ועוד יותר: מזה שמביא לימוד „המשניות עם פירושה" בחדא מחתא עם לימוד הרמב"ם (שהוא בלי טעמים כלל), משמע, דגם מ"ש „המשניות עם פירושה" אין הכוונה לטעמי ההלכות בדרך קצרה (כבתי"ט הנ"ל), אלא לפירושים המבארים דברי המשנה, וכן לידע תוכן פסק ההלכה, כדי להוציא מאידך טעמא שבפירש"י (פוסק שם ד"ה שמורין) – ע"ד המורין הלכה מתוך משנתם שהם מבלי עולם – ד"ש משניות הרבה . . (ד)חיידאה היא ולית הלכתא כו".

(18) סוס"ח.

[וזהו כשיטת רש"י והרא"ש, ודלא כשיטת הרמב"ם „שחיבר" ספר משנה תורה בלי נתינת טעמים להלכות כלל, ועשאו להורות מתוכו לבדו כמ"ש ב- הקדמתו שם שלא יצטרך אדם לחיבור אחר בעולם כו"].

וא"כ אינו מובן: כיון ש„אם אינו יודע טעמי ההלכות אינו מבין גופי ההלכות לאשורן על בוריי" ונקרא בור", אמאי כותב ש„אם יוכל לקבוע לו שעה גדולה ללימוד אחר . . ילמוד . . מתוך המשניות . . חיבור הרמב"ם ז"ל בס' עבודה וס' קרבנות" – הרי לכאורה יותר טוב ונכון שילמוד ההלכות „בטעמיהן בדרך קצרה"¹⁵ (מהתלמוד והפוסקים), שאז מבין ההלכות „לאשורן על בוריי"?

[בנוגע ללימוד משניות יש לומר, שטעם זה מוסיף אדה"ז „משניות) עם פירושה", כי בפירושי המשניות נכללים גם הטעמים (וכמבואר בהקדמת התיו"ט למשניות): אבל עצ"ע מהמשך דברי אדה"ז, שנוסף על לימוד המשניות יש ללמוד גם „הלכות כל הקרבנות ב-

(12) ברכות ה, א ד"ה זה גמרא. מ, ב ד"ה שלא שמש. סוטה כב, א ד"ה ולא שימש ת"ח וד"ה שמורין הלכה.

(13) בתשובה כלל לא סימן ט.

(14) ל' אדה"ז בקריא לרפ"ב שם. ע"ש בארוכה.

(15) ל' אדה"ז שם ס"א.

(16) ואף שהמדובר (כלשון אדה"ז) „שאינו שעה זו מספקת ללמוד הלכות אלו מהתלמוד ולחזור עליהן כו" – הרי כיון שהמדובר במי ש„יוכל לקבוע לו שעה גדולה" (לא רק „שעה קטנה", כבסעיף י"ד שם), עכ"ל לכאורה, שכוונת אדה"ז שאינו יכול ללמוד הרבה מהתלמוד ולחזור ע"ז, אבל לא שאינו יכול ללמוד כלל מהתלמוד ב„שעה גדולה" זו. ולהעיר מהסמ"ג בהקדמה למ"ע (מקורו דאדה"ז בסעיף זה, כנסמן בפירוש) „ויש אדם שילמוד כל ימיו ולא יכול להשיג לדעת מצוה אחת כמאמרה כ"ע מחמת אורך הגמ' ופלפולה כו".

שבעל פה ושליש יבין וישכיל אחרית דבר מראשיתו ויוציא דבר מדבר וידמה דבר לדבר כו' . . הנקרא גמרא, הרי, שגם בתחילת לימודו חייב אדם ללמוד פלפולה של תורה [ולא רק הלכה למעשה, כי לדעת הרמב"ם מספיק לימוד "משנה", שהיא הלכות פסוקות בלי טעמים (ובלשון הרמב"ם הנ"ל "שליש בתורה שבעל פה"), כדי לידע את המעשה אשר יעשו, וכנ"ל סעיף א].

ואדרבה: דוקא לשיטת אדה"ז, זה שחייב אדם ללמוד "שליש בתלמוד" היינו רק טעמי ההלכות בדרך קצרה, שזה נחוץ בשביל הבנת "גופי ההלכות לאשורן על בורין" (ורק אז מותר להורות), משא"כ פלפולה של תורה, שהוא "עומק עיון טעמי ההלכות ולהבין דבר מתוך דבר ולדמות דבר לדבר כו'", "אין לו לעשות בתחלת לימודו אלא לאחר שיגמור ללמוד כל ההלכות פסוקות בטעמיהן בדרך קצרה בלי עיון רב ופלפול"¹⁵.

גם: אם כוונת הרמב"ם רק שישוד חובת הלימוד הוא משום שמביא לידי מעשה, אינו מובן למאי נפק"מ סיום לשונו "השתלמוד מביא לידי מעשה" ואין המעשה מביא לידי תלמוד.

וביותר תמוה: להלן בהלכות ת"ת²³, כשמפרט הרמב"ם ההלכות הקשורות עם כלל זה "השתלמוד קודם למעשה בכל מקום" (דחית מצוה מפני מצות ת"ת), כותב "שתלמוד תורה (שקול) כנגד כל המצות כולן שהתלמוד מביא לידי מעשה לפיכך התלמוד קודם למעשה בכל מקום" – ואינו מוסיף פרט זה, ואין המעשה מביא לידי תלמוד. ואם במקור מה של הלכה זו לא הביאו הרמב"ם,

וז"ל אדה"ז בריש פרק ב' שם: "מי שלא לימדו אביו תורה חייב ללמד את עצמו כשיכיר שנאמר¹⁶ ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם זו מ"ע של ת"ת על כל אדם לעצמו ללמוד כל התורה שבכתב ושבע"פ כולה". ומציין מקורו ב"רמב"ם²⁰ מגמ' קדושין כ"ט²¹. אלא שברמב"ם, לאחרי שהביא הלימוד מ, ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם, מוסיף, וכן אתה מו- צא בכל מקום שהתלמוד קודם למעשה מפני שהתלמוד מביא לידי מעשה ואין המעשה מביא לידי תלמוד, אבל אדה"ז השמיט סיום זה.

ולכאורה נראה לכאר הטעם שהשמיט אדה"ז הוספה זו, כי לפי הסברה זו גדר החיוב דת"ת הוא להיותו מביא לידי מע- שה, וכפי שמבאר הכסף משנה ש, מאחר שהוא חייב לעשות חייב הוא ללמוד, דמשמע מדבריו, שישוד חיוב הלימוד הוא משום שמביא לידי מעשה.

ועפ"י יש לומר, שזה שאדה"ז השמיט ראי' זו הוא לפי שס"ל שהחיוב הוא (כ- המשך דבריו), "ללמוד כל התורה שבכתב ושבע"פ כולה", שלימוד זה אינו רק לימוד המביא לידי מעשה, אלא כולל ידיעת כל התורה כולה, וגדר מצוה זו הוא חובת ידיעת התורה לשם ידיעה (לא לשם מעשה).

ג. אבל אין לפרש בדעת הרמב"ם, שחובת הלימוד אינה אלא משום שמביא לידי מעשה, שהרי גם להרמב"ם חובת לימוד התורה כוללת לא רק לימוד הלכות הצריכות, וכמו שפסק להדיא²² ש, חייב (אדם) לשלש את זמן למידתו שליש בתורה שבכתב ושליש בתורה

19) ואתחנן ה, א.

20) הל' ת"ת פ"א ה"ג.

21) ע"ב. וראה רש"י שם ד"ה דכתיב.

22) שם ה"א. וראה גם ה"ב.

כל התורה שבכתב ושבע"פ כולה", מפ' רש"י ומפרט, "דהיינו תנ"ך וכל הלכות פסוקות של כל התורה עם הטעמים כי הן הן פ' התרי"ג מצות שבתורה", ועד"ז מדייק עוד כמה פעמים בהל' ת"ת²⁵, בגדר ידיעות ההלכות כו', שהן "פירוש התרי"ג מצות שבתורה"²⁶.

וביאר לשון זה מובן מדברי הסמ"ג²⁷ – שהוא מקורו של אדה"ז²⁸ שיש חיוב ללמוד גם הלכות של המצות שאינן נוהגות בזמן הזה – וז"ל: "כי המצות אשר צוה אדון העולם יש לידע יסודותיהם אע"פ שאינם צריכים עתה, כי על כל המצות נצטוונו ולמדתם אותם ונאמר²⁹ שמור את כל המצוה אשר אנכי מצוה אתכם וגומר, ונאמר³⁰ ושמרתם מצותי ועשיתם אותם, הא למדת שהשמירה והעשייה שני דברים הם, כי אין שמירה אלא בלב . . . וכן אמרו רבותינו ושמרתם זו המשנה ועשיתם זו העשייה".

ומדבריו מובן, שבנוגע לתרי"ג מצות יש שני חיובים: א) עשיית התרי"ג מצות, ב) שמירת תרי"ג מצות בלב, דהיינו ידיעת המצות.

ועפ"ז יש לומר, שזהו יסוד החילוק בין שיטת הרמב"ם ושיטת אדה"ז בגדר מצות ידיעת התורה: לדעת הרמב"ם ה"ז חיוב בפ"ע של ידיעת התורה, ואילו לאדה"ז יסודו הוא ידיעת תרי"ג מצות

למה הביאו כאן, כשהענין הובא רק דרך אגב לראי' על ענין אחר?

ד. ולכן נ"ל, שאין כוונת הכס"מ במ"ש (בפירוש דברי הרמב"ם), "ומאחר שהוא חייב לעשות חייב הוא ללמוד", רק דחייב ללמוד כדי שידע איך לעשות (כיון שהתלמוד מביא לידי מעשה) – אלא שזוהי גם ראי' בדרך כ"ש וק"ו, דכיון שמצינו בכל מקום שהתלמוד קודם (ויותר חשוב) מענין המעשה, [מפני שהתלמוד מביא לידי מעשה ואין המעשה מביא לידי תלמוד], א"כ, מי שחייב במעשה, כ"ש וק"ו שחייב בתלמוד (שיו"ת חשוב וקודם למעשה בכל מקום)³¹.

ועפ"ז יוצא שכוונת הרמב"ם היא, אדרבה, להגדיל חשיבות הלימוד על המעשה, דמלבד חובת הלימוד מפני שהוא מביא לידי מעשה, הרי עצם חיוב הלימוד הוא יותר חשוב וקודם לענין המעשה. דמעלה זו היא מצד עצם ידיעת התורה, ולכן פסק הרמב"ם שגם בתחילת לימודו של אדם חייב ללמוד שליש זמנו בפלפולה של תורה, הנקרא גמרא".

ולכן יש לומר, דזה שאדה"ז השמיט סיום דברי הרמב"ם, "וכן אתה מוצא כו", הוא לפי שלשיטתו אזיל בהא ש"חייב לשלש את זמן למידתו", שפירש "שליש בתלמוד" (בתחלת לימודו) – היינו "לידע" הטעמים בדרך קצרה מהתלמוד והפוסקים בלי עיון רב ופלפול, וכך דלקמן.

ה. ויש לומר הביאור בזה:

כאשר אדה"ז מבאר³² החיוב "לידע

²³ להעיר מפירוש נמוקי מהרא"י על הרמב"ם כאן דתלמוד קודם למעשה היינו, "דקודם בזמן". וראה גם לחם יהודה לרמב"ם כאן.
²⁴ פ"א ס"ד (תתלא, א בסופו ואילך) בחיוב לימוד האב לבנו.

²⁵ שם ס"ז. פ"ב ס"א (תתלה, ב) ובסוף הסעיף.
²⁶ ס"א. פ"ג ס"א (תתמה, א"ב). שם ס"ב. ועוד.
²⁷ ראה לשון הקדמת בני הגאון המחבר לשריע אדה"ז (נעתק לקמן הערה 44).
²⁸ בהקדמה למ"ע.
²⁹ כנסמן בפנים השו"ע בפ"א ס"ד. פ"ב ס"ה (בסופו). שם ס"א.
³⁰ תבוא כז, א.
³¹ אמור כב, לא.
³² תוי"כ (ורש"י) אמור שם.

תם": אבל אדה"ז שלא הביא המשך דברי הרמב"ם, מפרש שגם המשך לשון הכתוב, "ושמרתם לעשותם" קאי על חורבן הלימוד, וכדברי הסמ"ג, "כי אין שמי"ה אלא בלב . . . ושמרתם זו המשנה", שצריכים לשמור התרי"ג מצות בלב ע"י לימוד וידיעת התרי"ג מצות³³, וזהו המשך לשון אדה"ז ש"ז מ"ע של ת"ת על כל אדם לעצמו ללמוד כל התורה שבכתב ושבע"פ כולה כמשנת למעלה שנאמר כל המצוה גוי" (שם), למעלה³⁴ הביא הכתוב, "כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת" ודברי הסמ"ג, שחייב זה נרמז במ"ש, "ושמרתם לעשותם", ש"ז צריכים לידע כל התרי"ג מצות.

ועפ"ז מובן עוד יותר החילוק בין שיטת הרמב"ם ושיטת אדה"ז בפירוש, "שליש בתלמוד"³⁵ – שלהרמב"ם ה"ז פלפולה של תורה, ולאדה"ז הוא רק טעמי ההלכות בדרך קצרה כנ"ל:

לשיטת הרמב"ם שהמצוה היא ידיעת התורה, מה שאמרו חייב אדם לשלש זמן למידתו שליש במקרא שליש במשנה ושלש בתלמוד, היינו שצריכים לחלק זמן הלימוד בין כל חלקי התורה, מקרא משנה ותלמוד;

אבל לשיטת אדה"ז, אין הם ג' חלקים שונים, אלא מקרא משנה ותלמוד מהווים חפצא אחת של ידיעת תרי"ג מצות התורה, שבשביל ידיעה זו צריכים לימוד

שבתורה, וגדר הלימוד הוא ע"ד קיום תרי"ג מצות, אלא שזה במעשה וזה ע"י שמירה בלב³⁶. [ונניין זה מודגש גם בלשון אדה"ז בהל' ת"ת³⁷ בשם, "חכמי האמת" בנוגע לחיוב לימוד כל התורה כולה, "שכל נפש מישראל צריכה כו' שתקיים כל התרי"ג מצות במעשה דבור ומחשבה, ודיבור ומחשבה הוא לימוד הלכותיהן"]³⁸.

ועפ"ז יש לומר, שהרמב"ם ואדה"ז חלוקים בפירוש דברי הכתוב, "ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם" (שהוא מקור החיוב ללמד את עצמו):

מדברי הרמב"ם, שלאחרי הבאת הכתוב ממשיך, "וכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמוד קודם למעשה כו'" מובן שמהפרש התיבות, "ושמרתם לעשותם" על עשיית המצות [והכתוב בא להדגיש הקדמת תלמוד למעשה, שבתחילה בא, ולא מדתם אותם] ואח"כ, "ושמרתם לעשו-

32) והרי קיום מצות ידיעת התורה לאדה"ז תוכנה גם כפשוטה – שמירה בלב (ראה תוי"ב ר"פ בחוקות) [ובמצות ידיעת התורה לאדה"ז יש בו חיוב מצות ושננתם, "שהיו ד"ת שנונים ומחודדים כו'" – הל' ת"ת שם פ"ב ס"ג] וכן לאו דופן תסורו (ד) קאי אכל התורה כולה שבע"פ כו' – קרא לרפ"ג (תתמג, ריש ע"ב), וכמ"ש אדה"ז שם (פ"ב ס"ב) "שנחקק היטב בזכרוננו כל התורה שבכתב ושבע"פ כולה".

33) פ"א ס"ד.

34) וראה לקו"ת ס"פ קדושים (ל, ד).

*) דעת אדה"ז בקראי שם (תתמא, ב) שגם להרמב"ם אין לשכוח דבר מדיני התורה, וסמך על מ"ש וחייב לשלש זמן כו' כדי שלא ישכח דבר כו' דממילא משמע דגם בתחלת למודו צריך לחזור כ"כ שלא ישכח. אבל לשיטתו, אל תקרי ושננתם היא אסמכתא בעלמא וה"נ לאו דהשמר כו'. ע"ש. ועכ"פ לא כ' הרמב"ם בהל' ת"ת שם (פ"א הי"ב) כלשון הנ"ל דאדה"ז.

34) אלא שבכתוב (שהביא הסמ"ג שם), "ושמר" תם מצותי ועשיתם אותם" שנאמר, "ועשיתם אותם, שהעשי"ה הו"ע בפ"ע, מפרש הסמ"ג שהם שני דברים, שמירה ועשי, משא"כ בכתוב, "ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם", ש"לעשותם" בא בהמשך ל"ו-שמרתם", יל"פ שג"ז נכלל בשמירה בלב. ולהעיר שבסמ"ג הובא גם המשך דברי הרמב"ם, "וכן אתה מוצא כו'".

34) ראה קראי לאדה"ז שם רפ"ב.

עיקר חובת ידיעת התורה היינו ידיעת התרי"ג מצות (מדברי אדה"ז עצמו, להלן בהלכות ת"ת ריש פרק ג, וז"ל: „וכל מי שדעתו וכח זכרונו יפה שיוכל ללמוד ולזכור כל התורה שבעל פה כולה ה"ז לא ישא אשה עד שילמוד תחלה תורה שבע"פ כולה שהן כל ההלכות בטעמיהן בדרך קצרה שהן פ"י כל התרי"ג מצות בתנאיהן ודקדוקיהן ודקדוקי סופרים ואח"כ ישא אשה כו' שאם ישא אשה תחלה כו' לא יוכל לעסוק בתורה כראוי כ"כ ללמוד ולזכור כל ההלכות בטעמי-הן שהן פ"י התרי"ג מצות ועיקר התורה שבע"פ".

ויש לעיין, למה הזכיר כאן רק לימוד „כל ההלכות בטעמיהן", והרי לעיל בפ"ק ראשון³⁵, כשמדבר ע"ד החיוב „לידע כל התורה שבכתב ושבע"פ כולה", כותב שזה כולל גם לימוד כל „דברי חכמים שהסמיכם על מדרש הפסוקים שהן ההגדות", וכן להלן³⁶ כשמבאר ע"ד החיוב שלש זמן למידתו, כותב ש„דרשות ההגדות יחשבו בכלל שליש במשנה", וא"כ חייב ללמוד אותם – ולמה השמיט

המקרא – שבו נאמרו תרי"ג מצות³⁷; ולימוד משנה ותלמוד שהם פירוש ה-תרי"ג מצות³⁸; משנה – הלכות פסוקות; ותלמוד – ידיעת טעמי ההלכות בדרך קצרה שרק אז „מבין גופי ההלכות לאשורן על בוריי"ן" [משא"כ פלפולה של תורה, שאינו נוגע לידיעת תרי"ג מצות התורה, ה"ז בא רק לאחר שהאדם גמר לימוד כל התורה כולה, „ליגמר והדר ליסבר"³⁹].

ו. ויש להוכיח זה (שלשיטת אדה"ז

35) והא שלאדה"ז החיוב דלימוד תורה שבכתב הוא לא רק בחמשה חומשי תורה אלא גם נ"ך (כמ"ש בפ"א ס"ד. ושם ס"א לענין הלימוד עם תינוקות. וראה פ"ב סוס"ט) – הוא ע"ד חיוב לימוד ההגדות, אף שאינו פ"י התרי"ג מצות (ראה לקמן ס"ו והערה 42). ולהעיר מפ"א ס"ו „ולכן לא נהגו עכשיו ללמד להתינוק כל התנ"ך כבימיהם רק תורה לבדה כי סומכים כו' ומ"מ צריך ללמוד ולחזור עמו פעמים רבות כל פרשיות התורה שבהן כחובות המצות והמשפטים שהתלמוד מפרשן והפסוקים והתיבות והאותיות שבהן הן נדרשים תמיד בתלמוד". וראה ק"א שם סק"א (ושם תתכ, א בביאור דעת רש"י: דנביאים וכתובים ניתנו אח"כ ולא קאי עליהו קרא דולמדתם כו'). ואכ"מ.

36) עפ"י יש להוסיף ביאור בזה שהביא אדה"ז שם פ"ב ס"ב גם דעת הר"ן (ע"ז יט, ב) וד"מ (ויד' סרמ"ז אות ב) שגם בתחלת לימודו לא ישלש זמן לימודו לשלש חלקים שוים ממש כו' ומסיים „וטוב לחוש לדבריהם"

(דיש לומר שטעמי דהר"ן שהביא אדה"ז, „שהרי המשנה חמורה מן המקרא וצריכה זמן מרובה יותר ואצ"ל התלמוד שצריך זמן מרובה יותר מהמשנה", נוגע גם לגדר קיום המצוה לדעת אדה"ז).

כי כיון שהמצוה היא (לא סתם) לימוד התורה, אלא ידיעת התרי"ג מצות, הרי מובן, שאינו דומה זמן לימוד מצוה מסוימת בתשוב"כ לזמן לימוד פירושה בתשוב"כ, דמשנה „צריכה זמן מרובה יותר, ואצ"ל התלמוד שצריך זמן מרובה יותר מהמשנה".

37) שבת סג, א. שו"ע אדה"ז שם ס"א וב'.

ולהעיר שגם ב„ליסבר" מדייק „לסבור סכרות בעומק עיון טעמי ההלכות ולהבין דבר מתוך דבר כו' עד שמגיע ליריד לעומק ההלכה" (ס"א שם), ועד"ז שם ס"ב „לסבור סכרות ליריד לעומק הסכרות וטעמי ההלכות כו'" (וראה לשון הרמב"ם שם ה"א. ק"א לאדה"ז שם סק"א). והיינו להדגיש יותר איך שגם „ליסבר" (אינו סתם חיוב של סתם פלפול, אלא) נכלל במצות ידיעת „פירוש תרי"ג מצות שבתורה", כי תוכנו ידיעת עומק הסכרות וטעמי ההלכות. ובפרט לפי המשך דברי אדה"ז שם ס"ב ד„ליסבר" .. ולחדש חידושי הלכות רבות לפי רוחב שיש בלבו כו'" – ה"ז מודגש ביותר [אלא שמ"מ אינו בכלל „עיקר תורה שבעל פה", כדלקמן סעיף ו].

(38) ס"ד.

(39) פ"ב סוס"א.

הנקראת תורה שבעל פה⁴⁴], ורק חובת ידיעת „עיקר התורה שבע”פ” חמורה כ”כ עד ש,גדנחית” מפני לימוד זה מצוה רבה של פרי” ורבי”.

ז. והנה אף שלדעת אדה”ז „עיקר התורה שבע”פ” שהוא פירוש התרי”ג מצות הוא הלכות בטעמיהן דוקא (עכ”פ בדרך קצרה), מ”מ מצינו שאדה”ז⁴⁵ קורא גם להלכות פסוקות כלי טעמים „פירוש התרי”ג מצות שבתורה”.

ועוד זאת: „משנה”, שהיא הלכות פסוקות כלי טעמים, נחשבת חלק בפני עצמה בלימוד התורה, שהרי החיוב שלשלש זמן למידתו הוא – שליש במקרא שליש במשנה ושלש בתלמוד, היינו שצריך ללמוד משנה בזמן בפ”ע. ולכאור”ה תמוה: כיון שלאדה”ז⁴⁶, אם אינו יודע טעמי ההלכות אינו מבין גופי ההלכות לאשורן על בוריי”ן ואינו מקיים חובת ידיעת התורה עד שיודע גם טעמי ההלכות בדרך קצרה – א”כ למה נחשבת „משנה” חלק בפ”ע בלימוד התורה⁴⁷, ועד שהוא בזמן בפ”ע?

ועכצ”ל, דמ”ש אדה”ז שבלי ידיעת טעמי ההלכות עכ”פ בדרך קצרה א”א להבין „גופי ההלכות לאשורן על בוריי”ן, אין הכוונה להוציא לימוד משניות מכלל קיום מצות ידיעת „פירוש

בריש פרק ג ע”ד חיוב לימוד ההגדות [וכן כמה פעמים אח”כ בהמשך הפרק⁴⁸, מביא הענין דלימוד תורה שבע”פ כולה שהוא לימוד הלכות כו’ ולא מזכיר ע”ד לימוד אגדות?]

וע”פ הנ”ל מובן, כי עיקר חובת ידיעת התורה היא ידיעת התרי”ג מצות, שבוה נכלל רק לימוד ההלכות של המצות⁴⁹. וזהו גם דיוק לשון אדה”ז כמ”פ בפרק ג’ שהלכות התורה שהן „פירוש התרי”ג מצות” הן „עיקר התורה שבע”פ”, שבוה בא לתרץ דיוק האמור, דאף שהגדות שבתורה נכללות בתורה שבעל פה⁴², מ”מ אינו בכלל⁴³ „עיקר התורה שבעל פה”, שזהו רק פירוש התרי”ג מצות [ויש לומר, שמקור דברי אדה”ז הוא בהקדמת הרמב”ם לספר היד, „כל המצות כו’ בפירושן ניתנו . . . והמצוה זו פירושה . . . ומצוה זו היא

(40) בס”ב.

(41) וגם בפ”ב סוס”א שם שכתב „אך פירוש המקרא ודרשות ההגדות יחשבו בכלל שליש במשנה לפי שהמשנה כו’”, היינו דנחשב בכלל, אבל אין חיובו שווה ללימוד המשנה כו’ – הלכות עצמן – שכו’ לפני” בהסעיף.

(42) כמ”ש אדה”ז פ”ב ס”ו. ונכלל במצות ושננתם ובלאו דפן יסורו, כמ”ש אדה”ז בקרי”א לרפ”ג (הנ”ל הערה 32), וא”כ גם זה נכלל במצות ידיעת התורה שלומד לפני שנושא אשה – אבל מפני לימוד זה (דהגדות) לא נדחית מצות פרי” ורבי, אלא רק מפני ידיעת עיקר תורה שבעל פה, שהיא פי’ התרי”ג מצות, ככפנים.

ולהעיר ממש אדה”ז שם פ”ב ס”ט „ולמוד האגדות מביא גם כן לידי מעשה להתבונן מתוכן מוסר השכל”, ומשמע באדה”ז שם שלימוד אגדות הוא גם בכלל הלימוד דהלכות הצריכות למעשה (שגם מי שדעתו יפה כו’ יש לו ללמוד ולחזור תחלה הלכות הללו הצריכות למעשה”).

(43) כמפורש בקרי”א שבהערה הקודמת: דרשות הפסוקים שאינו פי’ התרי”ג מצות והן ההגדות.

(44) ראה הקדמת בני הגאון המחבר לשו”ע אדה”ז: וכמו שהאריך אי”א מור”ד ז”ל בחיבורו כהל’ ת”ת בביאור מצות ידיעת התורה שהיא חובה על כ”א מישראל לידע כל תרי”ג מצות ופירושיהן כמו שניתנו למשה בסיני שבביאוריהן ניתנו כמ”ש ואתנה לך את לוחות האבן והתורה זו תורה שכתב והמצוה זו תורה שבע”פ.

(45) ל’ אדה”ז שם (פ”א ס”א).

(46) פ”ב ס”א, ושם בסוף הסעיף.

(47) משא”כ הרמב”ם, שאפשר להורות מהלכות פסוקות, מובן, שמשנה היא חלק בפ”ע.

התרי"ג מצות, אלא כוונתו שחסר ב"שלימות ההבנה, "לאשורן על בוריי".

ויש לומר, שזהו הטעם שממשיך שם "ולכן יש אוסרין להורות אפילו לעצמו מתוך הלכות פסוקות בלי טעמים שלמד" – שלכאורה האיסור להורות (אפילו לעצמו) אין מקומו בהלכות ת"ת אלא בהלכות הוראה – אלא שבזה מדגיש אדה"ז, שחסרון ההבנה בלימוד הלכות פסוקות בלי טעמים נוגע בעיקר לענין הוראה, ש"יש אוסרין להורות... מתוך הלכות פסוקות", אבל לא (כ"כ)⁴⁸ לענין הלימוד, כי גם על לימוד הלכות פסוקות חל גדר ידיעת, "פירוש תרי"ג מצות שבתורה", ויש בזה קיום מצות ידיעת התורה, ורק – כיון ששלימות הידיעה וההבנה ("לאשורן על בוריי") דורשת גם ידיעת טעמי ההלכות עכ"פ בדרך קצרה – לכן צריך ללמוד גם "שליש בתלמוד".

ויש להוכיח זה (שגם לדברי אדה"ז חל על לימוד הלכות פסוקות בלי טעמים גדר ידיעת, "פירוש תרי"ג מצות שבתורה" וקיום מצות ידיעת התורה) מדברי אדה"ז עצמו לקמן בהל' ת"ת, שכתב ש"מי שלא הגיע למדה זו שיוכל ללמוד טעמי ההלכות ומקורן ואפילו בלימוד המביא לידי מעשה לבדו רק הלכות פסוקות לבדן אף אם יעשה תורתו קבע מחמת קוצר דעתו... אינו חייב לחיות חיי צער ולעשות מלאכתו עראי כדי להרבות בלימוד שאינו מבין על בוריו שהוא לימוד ההלכות בלי טעמים... אא"כ עושה במדת חסידות ואהבת התורה" [דרך מי "שדעתו יפה ומצליח בתלמודו ויוכל להיות ת"ח ללמוד כל התורה שבעל פה מהתלמוד והפוסקים" חייב לעשות מלאכתו עראי כו'].⁴⁹

ומוכח, שאף שאין חיוּב לחיות חיי צער בשביל לימוד הלכות פסוקות בלי טעמים, מ"מ, מפני "מדת חסידות ואהבת התורה" יש מקום להנהיגה כזו, לחיות חיי צער כדי ללמוד הלכות פסוקות של כל תורה שבע"פ. והיינו, לפי שגם ע"ז חל גדר קיום מצות ידיעת תרי"ג מצות התורה, ורק להיות שזהו, "לימוד שאינו מבין על בוריו" אין לחייב את האדם לחיות חיי צער בשביל זה.

ח. ע"פ כל הנ"ל יובנו דברי אדה"ז הנ"ל (סעיף א), שיש עדיפות ללמוד הלכות פסוקות ממשניות וחיבור הרמב"ם לגבי לימוד קצת הלכות בטעמיהן בדרך קצרה (שאו מבין אותן "לאשורן על בוריי"):

כיון שחובת הלימוד אינה סתם לשם ידיעת התורה (שאו מובן שיש עדיפות

(48) להעיר גם מ"ש"ע אדה"ז יו"ד הל' שחיטה

(ס"א בקו"א סק"ח) בנוגע לשוחט. ע"ש.

וגם לענין הוראה בכלל כתב מהר"ל מ"א נאוויטש (אחי אדה"ז) בשו"ת שארית יהודה שער המילואים סל"א: שאפי' האוסרים להורות מתוך הקיצורים כמבואר בדברי רבינו הג' אחמ"ר ז"ל בה' ת"ת אין זה אלא לכתחילה אבל בדיעבד לא שמענו ואף את"ל דחששו גם בדיעבד אין זה אלא בדבר דשייך בהו הוראה כי לשון הרא"ש כלל ל"א על הלימוד מתוך ספרי הרמב"ם כו' לא יבין כו' וזהו דוקא בסברא שצריך עומק השכל והרבה ישוב הדעת אבל בדברים פשוטים הרי אדרבה נגלה לעין כל שהרמב"ם העמיד הכל בלשון צח לשון המשנה ובשפה ברורה. ובהמשך הענין שם: אבל יש ויש רבים וכן שלמים גדולים חקרי לב שעשו הלכות פסוקות בקצרה דוקא משום דס"ל כאידך פ"י שב"רש"י בהא שמורים הלכה מתוך משנתם משום דבגמ' אמרי' הא מני כו' או חסורא מחסרא כו' ולכן דור אחר דור כו'. ע"ש. וממשיך: צא ולמד מה"ש"ב שבגמ' החמירו מאד... ורבינו הג' אחמ"ר ז"ל לא החמיר כו' (כנ"ל בשו"ע אדה"ז הל' שחיטה).

(49) פ"ג ס"ד. וראה בארוכה קו"א לשם ס"א

(תתמד, א).

דלפום ריהטא יש מקום לומר, ש'מעלה זו היא רק לשיטת הרמב"ם, דס"ל שאפשר להורות גם בלי ידיעת הטעמים: אבל לפי פסק אדה"ז (כשיטת רש"י והרא"ש), שאסור להורות מתוך הלכות פסוקות ולימוד ההלכות צ"ל עם הטעמים (בדרך קצרה עכ"פ) – וכפי שאדה"ז חיבר שולחנו הזהב, הלכות בטעמיהן דוקא – לכאורה אין בלימוד הרמב"ם המעלה של ידיעת תורה שבעל פה כולה.

אבל⁵³ ע"פ הנ"ל מובן שאינו כן, כי גם לפסק אדה"ז, הרי אדם שלא הגיע למדה זו שיוכל ללמוד ולזכור כל הלכות התורה כולה. עם טעמיהן בדרך קצרה (אם מפני שאין לו פנאי או לפי שאין דעתו יפה להצליח בתלמודו כ"כ) – כרוב בני אדם שבדורנו – יש לו ללמוד פירוש התרי"ג מצות כולן (כפי יכולתו⁵³). דהיינו הלכות פסוקות ממש ניות וחיבור הרמב"ם כנ"ל, לפי שגם זה הוי בגדר ידיעת תרי"ג מצות התורה

בידיעה שהיא יותר שלימה, ידיעה „לא שורה על בוריי“, אלא לשם ידיעת פ"י התרי"ג מצות, לפי שחייב אדם לשמור כל התרי"ג מצות „בלב“ [ובזמן הזה בטל רק קיום תרי"ג מצות במעשה, ולא ה' שמירה בלב, שהיא ידיעת הלכות ה' מצות] הרי מובן, שעדיף יותר ללמוד הלכות פסוקות ומשניות וחיבור הרמב"ם, שאז יש אפשרות שיגמור לימוד הלכות כל התרי"ג מצות⁵⁰, מלימוד מקצת הלכות (אף שהלימוד יה' מעולה יותר, עם טעמיהן בדרך קצרה).

כלומר: המדובר כאן אינו בלימוד הנוגע למעשה, אלא בלימוד הלכות שאינן נוהגות בזמן הזה: וכיון שאין זה לימוד הנוגע למעשה, אלא רק לשם חובת ידיעת תרי"ג מצות, לכן, טוב יותר שתה' ידיעה בכל תרי"ג מצות שבתורה, מאשר ידיעה יותר שלימה אבל רק ב' מקצתן.

ט. והנה מכל הנ"ל יש ללמוד זירוז נוסף בההצעה ע"ד לימוד שיעור קבוע בספר משנה תורה להרמב"ם בכל יום (שנתקבלה ומתפשטת בתפוצות ישראל⁵¹) – שתוכן לימוד ספר זה, הוא לימוד תורה שבעל פה כולה, וכלשון הרמב"ם בהקדמתו לספר היד⁵² ש„חיבור זה מקבץ לתורה שבעל פה כולה... שאדם קורא בתורה שבכתב תחלה ואחר כך קורא בזה ויודע ממנו תורה שבעל פה כולה ואינו צריך לקרות ספר אחר ביניהם“:

(53) להעיר גם מהקדמת המעדני יו"ט דאף ששיטתו היא כדעת הרא"ש שאסור להורות בלי ידיעת הטעמים, כ' בנוגע לחיבור הרמב"ם, ותחשב לו לצדקה למען עשות כיום הזה להחיות עם רב הבולתי יודעים לירד לעומקה של כל הלכה והלכה ולשוט בים הגדול הוא ים התלמודי. וראה גם שו"ת שארית יהודה (הנ"ל הערה 48), והרי דבריו בשייכות לדברי הרמב"ם כתב בהמשך ולדעת אדה"ז בהל' ת"ת.

(53) לאחר הלימוד דהלכות הצריכות למעשה (כבהל' ת"ת שם). וראה הקדמת הרבנים כ' בשו"ע אדה"ז שם „ומפני שצרכי ישראל כו“. הקדמת אדמו"ר האמצעי שם. מכתב אדהאמ"צ (אגרות שלו אגרת יט).

(*) אלא שממשיך שם לתרוץ, דגם הרמב"ם עצמו לא נתכוון אלא לכתוב הדברים למי שבקי כו'. ע"ש (הביאו אדה"ז בקו"א שם רפ"ב ודוחהו כו').

(50) ראה אור צדיקים (לר"מ פאפירש) עמוד התפלה סכ"ב אות יט: צריך אדם להשלים תרי"ג מצות במעשה ובדיבור ובמחשבה ולכן יש ללמוד יד הגדולה להרמב"ם או סמ"ג וסמ"ק שיש שם ביאור התרי"ג.

(51) להעיר מרמב"ם הל' ממרים פ"ב ה"ב.

(52) בסופו.

ויהי רצון שנזכה ל"אותו הזמן"⁵⁶ שאז יהיו ישראל "פנויין בתורה וחכמתה", ויהי לימוד כל התורה כולה בשלימותה, "כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים"⁵⁷.

(משיחת ש"פ חוקת תשד"מ)

(שהיא עיקר תורה שבעל פה כולה), אלא שחסר בשלימות הידיעה (שהיא רק כשיודע גם טעמי ההלכות) – שבלאה"כ לא הגיע למדה זו כנ"ל.

ונמצא, שנוסף על כל המעלות שבזה שכל ישראל מתאחדים בלימוד אחד, ובזה גופא – בדברי הלכה, ובזה גופא – בספר הרמב"ם, שבו נכללו הלכות פסוקות של כל תרי"ג מצות התורה⁵⁸,

הרי ע"פ הנ"ל מובן, שבלימוד זה יש גם קיום מצות ידיעת עיקר תורה שבעל פה כולה (למי שאינו יכול ללמוד הלכות כל התורה כולה עם טעמיהן)⁵⁹.

שמי ש"יכול לקבוע לו בכל יום שעה קטנה", יש לו "ללמוד פ"א כסדר כל התלמוד בבלי וירושלמי מכילתא כו", המבואר בס"י שם, כי ע"ז כ' אדה"ז שם "נכון הדבר ע"ד הקבלה", משא"כ בס"א בלימוד הלכות כ' אדה"ז "חייב להוסיף כו".

(56) סיום הלי' מלכים ברמב"ם.

(57) ישע"י יא, ט. רמב"ם שם.

(54) כמשנ"ת במ"א (ראה לקו"ש חכ"ז ע' 229

ואילך).

(55) וקיום מצוה זו יש בו תוקף גדול יותר מהא

וארא

שמות רבה' כאן) נמנו ג' נסים מבלי ל-
הדגיש „הרי נסים הרבה“, וז"ל המדרש:
„אמר ריב"ל נס גדול נעשה בשחין שאם
אדם זורק חץ כלפי מעלה אינו מהלך
מאה אמה ומשה זרק פיה כבשן מלא
חפניו מה שאי אפשר ליטול מלא חפניו
ואין בו ממש („שהפיה הוא דבר שאי
אפשר ליטול ביד מחמת שהוא דבר ש-
אין בו ממש“) וזרקו משה השמימה עד
כסא הכבוד; ועוד נס גדול הי' בשחין
שהחזיקה מלא ידיי של משה מלא ידיי
שלו ושל אהרן, ועוד נס אחר נעשה
בשחין אדם מפזר עפר קב אחד אין
מפזר אלא ארבע אמות אבל משה נטל
מלא ידו ופזרו על כל ארץ מצרים כו"ו
— ודוקא רש"י, שהשמיט את הנס הרא-
שון שבמדרש („שזרקו משה השמימה
עד כסא הכבוד“) ומונה רק ב' נסים,
מוסיף ומדגיש „הרי נסים הרבה“!

א. „ויאמר ה' אל משה ואל אהרן
קחו לכם מלא חפניכם פיה כבשן וזרקו
משה השמימה גו' והי' לאבק על כל
ארץ מצרים והי' גו' לשחין פורח אבע-
בעת בכל ארץ מצרים“.

ובפרש"י „וזרקו משה, וכל דבר ה-
נזרק בכח אינו נזרק אלא ביד אחת, הרי
נסים הרבה, אחד שהחזיק קומצו של
משה מלא חפנים שלו ושל אהרן, ואחד
שהלך האבק על כל ארץ מצרים“.

וכונת רש"י בפשטות, דכיון שזריקת
פיה הכבשן (הן של משה והן של אהרן)
היתה רק ע"י משה, וזריקה בכח היא
רק ביד אחת, עכצ"ל „שהחזיק קומצו
של משה מלא חפנים שלו ושל אהרן“,
וע"ז ממשיך רש"י ומבאר הטעם לנס זה,
שכן מצינו במכה זו בכלל, ש„נסים הר-
בה“ היו בה.

וכבר עמדו במפרשים על לשון רש"י
„נסים הרבה“, והרי רש"י „לא קא חשיב
אלא תרתי ומאי הרבה“.

וביותר תמוה: במדרש (תנחומא: ו-

(6) פרשתנו פ"א, ה.

(7) ל' התנחומא. ובשמו"ר שם בשינויים קלים.

(8) עץ יוסף לתנחומא שם.

(9) כ"ה בתנחומא ושמו"ר לפנינו „ידיו“ ל'
רבים. ובפיה תואר (השלים) לשמו"ר שם, דלמ"ד זה
לא החזיק משה הכל ביד אחת (כדחז"ל בב"ר פ"ה,
ז) אלא בבי' ידיו. אבל במ"כ ועוד גרסי גם בשמו"ר
„ידיו“. וראה עץ יוסף לתנחומא שם. וכ"ה בפרש"י
כאן „ביד אחת“. ואכ"מ.

(9*) כ"ה בתנחומא לפנינו. וראה עץ יוסף שם:
או צ"ל .. מלא ידיו של משה מלא ידיו שלו ושל
אהרן.

(10) ומובן הטעם, כי אין לו הכרח בפשוטו של
מקרא, כמ"ש במשכיל לדוד כאן. וראה הערה
הבאה.

(11) במשכיל לדוד כאן תי', שרש"י מרמו גם
על הנס שזרקו משה השמימה „עד כסא הכבוד“
כמ"ש „וכל דבר הנזרק בכח כו"ו“, דלכאורה למה

(1) פרשתנו ט, ח"ט.

(2) צע"ק ל' רש"י „קומצו של משה“. ובשמו"ר
ותנחומא דלקמן בפנים „מלא ידו (ידי)“, ובב"ר
(פ"ה, ז) „חפנו של משה .. מחזקת שמונה קמציים“.
ואולי כדי לזרוק בכח צריכים להחזיק הפיה בחוזק,
ע"י קמיצה.

(3) ראה בארוכה השקו"ט במפרשי רש"י בתי'
קשוית הרא"ם, מגיל לרש"י שהחזיקה היתה בכח.
ואכ"מ. — וראה לקמן סעיף ה.

(4) ל' המשכיל לדוד. — וכבר העירו מכתובות
(עה, רע"א. ושי"ג) „וכמה רבים .. שלשה“. וראה
רש"י מצורע טו, כה.

(5) פרשתנו יד.